

sko biće«, ali ne više na naciju nego na **reli iju**. To također može dovesti do apsolutne kontrole »države-sekte« nad cijelim društvom. Touraine navodi primjer iranske revolucije (1979) koja je u početku bila pokret nacionalnog i demokratskog oslobođenja, ali se ubrzo pretvorila u »teocentrički totalitarizam« prožet gustom mrežom nadzora, mobilizacije i represije. Touraine inače drži da religiju, ma kakva ona bila, ne treba poistovjećivati s takvim pokretima, odnosno da je te pokrete bolje definirati kao totalitarne nego kao religijske. Treći tip totalitarizma ne nastupa ni u ime rase, ni u ime nacije, niti pak u ime nekog vjerovanja. On se predstavlja kao nositelj **napretka, razuma i modernizacije**. Riječ je o **modernizatorskom** totalitarizmu, a njegova su ilustracija komunistički režimi koji se smatraju »bubicama povijesti«. Prvi i drugi tip totalitarizma po naravi su **subjektivistički**, dok je za treći tip karakteristično **objektivističko** nagnuće. No bez obzira na razlike, Touraine upozorava da su totalitarne opasnosti uvijek najveća prijetnja subjektivaciji demokratskog poretka. One se legitimiraju apsolutiziranim jedinstvenim načelom (rasa, nacija, povijest, religija), a tamo gdje dominira **Jedno**, nema demokracije.

Rade Kalanj

Eva Etzioni-Halevy

THE ELITE CONNECTION

Problems and Potential of Western Democracy

Polity Press, Cambridge, 1993, 232 str.

Krah istočnoeuropskih komunističkih sistema izazvao je pravu lavinu diskusija o demokraciji. U svjetlu te činjenice preispituje se i snaga zapadne demokracije. Jedni misle da je ona odnijela konačnu pobjedu

te da joj je budućnost osigurana, a drugi smatraju da to može biti »optička varka« jer načela demokracije ne propadaju zbog izvanjskih neprijatelja, već ponajprije zbog unutrašnjih razloga. Oni koji zabravljaju te »unutrašnje razloge« (poput Fukuyame) gube iz vida da je demokracija više rezultat unutrašnjih borbi nego izvanjskih okolnosti. Budućnost se zapadne demokracije, prema tome, može razumjeti i osigurati prije svega iz razumijevanja i razvijanja njezinih inherentnih načela.

To je misaoni smjer što ga slijedi autorica ove knjige, inače poznata po svojim radovima o elitama, moći, feminizmu i napretku. Ova se njezina knjiga može odrediti kao rasprava o ulozi elita u očuvanju načela demokracije i razvoju demokratskih institucija. Kako sama autorica kaže, »cilj je knjige, prvo, da istraži ključnu ulogu odnosa i sukoba elita u zapadnoj demokraciji; drugo, da utvrdi značajke demokracije što proizlaze iz odnosa elita; treće, da pokaže kako ti sukobi mogu voditi većoj jednakosti i demokracičnijoj demokraciji«. Svoje temeljno stajalište autorica definira kao **demokratsku teoriju elita** koja se naslanja na liberalnu misao i na misao nekih klasičnih socijalnih znanstvenika s početka 20. stoljeća. Taj je oslonac legitiman zbog više razloga. Prvo, zbog toga što su te teorije neko vrijeme bile nezasluženo zanemarene; drugo, zbog toga što su neki od najvećih socijalnih znanstvenika koji su pripadali demokratskoj teoriji elita glavninu svojih nastojanja usredotočili na druga područja; treće, zbog toga što je prezentiranje demokratske teorije elita ostalo na njezinom bitnom smislu, dakle bez značajnog kasnijeg razvoja, pa su tako zanemareni njezini potencijali, kao što je, primjerice, potencijal egalitarne reinterpretacije. Autorica se, naime, ne slaže s prevalentnim mišljenjem da su marksizam i njemu srodna shvaćanja »pretplaćeni« na egalitarizam. Ona drži da se i iz liberalizma izvedena demokratska teorija elita također

može »elaborirati« u tom, dakle, liberalnom pravcu.

Knjiga se sastoji od pet dijelova: *Elite i klase*, *Autonomija elita i zapadna misao*, *Demo-elitistička perspektiva*, *Autonomija elita i izvori uspjeha (neuspjeha) demokracije*, *Međuvrijeme: problemi i potencijal demokracije*. Citirajući poznatu Orwellovu izreku da su u svim društvima koje poznajemo »neki jednakiji od ostalih«, autorica svoje analize započinje konstatacijom da je razmatranje elita u socijalnim znanostima dugo bilo zasjenjeno interesom za klase. Stoga ona daje kratak prikaz glavnih tema klasne i elitističke teorije, deskribirajući kontekst u kojem je došlo do toga da jedna zasjeni drugu. Iz toga zaključuje da »teorija elita nije inherentno simplicistička, elitistička, nedemokratska«. Upravo demokratska teorija elita (kao varijanta teorije elita) pokazuje da ti nedostaci nisu nužni. Teorija elita ne mora nužno zagovarati jednostavnu podjelu društva na elite moći i mase bez moći. Isto tako, teorija elita ne mora nužno biti nedemokratska i elitistička. Autorica nastoji utvrditi uvjete pod kojima elite i pod-elite mogu pridonijeti demokraciji i jednakosti. Elite, dakle, nisu samo »bastioni establišmenta nego i činioци koji ga potiču na promjene«, što znači da pripomažu demokratskim režimima da budu demokratskiji i egalitarniji nego što su danas. Elite i pod-elite zaslužuju više pažnje jer je njihova uloga veća nego što su to bile sklone dopustiti klasne teorije. Nasuprot marksizmu i drugim klasnim teorijama, Etzioni-Halevy tvrdi da »klase kao entiteti« nisu povijesni akteri a da elite i pod-elite to jesu. Mnoga od djela koja su pripisivana klasama pripadaju zapravo elitama i pod-elitama. Uloga elita i pod-elita, kako u stvaranju i održavanju despotizma tako i u obrani demokratskih sloboda, veća je nego što se to priznaje. One imaju despotske i osloboditeljske potencijale, i stoga se uvijek postavlja pravo analitičko pitanje: što ih pretvara u tlačitelje a što u protagoniste demokracije? Autorica rezi-

mira teorije koje odgovaraju na to pitanje, uz napomenu da su najrelevantniji odgovori liberalne teorije. No u istom opsegu bavi se i marksističkom tradicijom, iako odbacuje stajalište o takozvanim objektivnim determinantama kao univerzalnom objašnjenju. Na temelju takvog determinizma komunistički su režimi ukinuli autonomiju elita i iskorijenili demokraciju. Ali u kontekstu zapadnih demokracija marksizam je pripomogao ne samo delegitimiziranju nejednakosti kapitalizma nego i jačanju demokracije same. No nije samo marksistima svojstveno da ignoriraju postojanje i važnost autonomije elita u demokraciji. To je svojstveno i nekim teoretičarima elita koji inzistiraju na tome da su elite »visoko usuglašene« te su stoga nesposobni uočiti razliku između demokratskih i nedemokratskih režima. To čak previđaju i pluralistički teoretičari elita.

U trećem dijelu knjige autorica izlaže vlastite poglede, koje definira kao »demo-elitnu perspektivu«. Prvi se njezin cilj sastoji u tome da svrati pozornost na dostignuća zapadne demokracije. Definiran načelima slobodne izborne utakmice, općeg prava glasa i građanskih sloboda, taj je politički poredak daleko od »vladavine naroda pomoću naroda za narod« (Lincoln). Pa ipak, u njemu je relativna autonomija elita razvijenija nego bilo gdje drugdje. A ta relativna autonomija (koja je u pojedinim demokratskim zemljama različita) od ključne je važnosti za podupiranje načela demokracije. Prema tome, stajalište demokratske teorije elita razlikuje se od drugih teorijskih pogleda. Za razliku od elitističke teorije, ona ne smatra da elite u demokraciji tvore usuglašenu strukturu moći. Za razliku od pluralističkih i sličnih teorija, ona primarno ne promatra interesne grupe ili civilno društvo, nego elite i pod-elite. Cilj joj je pokazati da okvir za očuvanje i budućnost demokracije nije pluralnost elita nego njihova neovisnost o vlasti s obzirom na **kontrolu resursa**. U tom je pogledu važno

razmotriti međuodnos protestnih društvenih pokreta i potencijala zapadne demokracije. Valja imati na umu razliku između interesnih grupa i grupa za pritisak, s jedne, i socijalnoprotestnih pokreta, s druge strane. Dok su interesne grupe prije svega zainteresirane za distribuciju resursa, pokreti primarno teže redistribuciji resursa. Osim toga, različita je njihova uloga u »političkoj areni«. Interesne grupe djeluju preko vidljivih i nevidljivih kanala utjecaja i bitan im je cilj »interesni ekvilibrij«, dok socijalnoprotestni pokreti djeluju takozvanim objektivnim pritiskom (kolektivna mobilizacija) i njihov je cilj narušavanje ili promjena »etablirane ravnoteže«. No, istodobno, pojava novih socijalnoprotestnih pokreta (osobito u Njemačkoj), u kojima je socijalni zahtjev povezan s drugim revandikacijama (ekološkim, mirovnim, antinuklearnim) popraćena je konstituiranjem relativno autonomnih elita. One su inicijatori tih pokreta, iako iz njih nisu izdvojene na tradicionalan formalno-politički način. To pojačava autoričino uvjerenje o ispravnosti njezina pristupa. Demokratska se teorija elita, smatra ona, jedina zalagala za promicanje ideje o važnosti autonomije elita u demokraciji i uspjela ju je nametnuti kao središnju temu zapadnog mišljenja. No ta teorija još nije dovoljno iskorištena. Drugi se autoričin cilj sastoji u tome da produbi elaboraciju te ideje i da pokaže kakav je njezin mogući doprinos suvremenom svijetu. Dok prethodne demokratske teorije elita općenito raspravljaju o relativnoj autonomiji elita, Etzioni-Halevy zagovara konkretnu analizu. Relativnu autonomiju elita i pod-elita ona objašnjava »u terminima kontrole nad resursima, uključujući prinudne, materijalne, administrativne, simboličke i osobno-psihološke resurse. Relativni imunitet u kontroli tih resursa jest ono što nekoj eliti ili pod-eliti priskrbljuje relativnu autonomiju, preko upotrebe navedenih resursa ta se autonomija može očitovati«. Isto tako, dok su prethodne teorije elita

općenito raspravljale o odnosu između autonomije elita i demokracije, Etzioni-Halevy nastoji provesti analizu stvarnih odnosa između autonomije elita i načela demokracije, a tu je, naravno, uključeno i načelo slobodnih izbora i raznih građanskih sloboda. Ona ističe paradoks da relativna autonomija elita nije eksplicitno načelo demokracije i da nije ugrađena u demokratske ustave, zakone i prava. Štoviše, kad bi se ona našla u tim pravilima, to bi imalo nedemokratski prizvuk. Bitno je, međutim, pitanje postoji li u demokraciji nešto takvo kao »meta-princip« relativne autonomije elita, nešto što je legitimira i osigurava, što joj omogućuje da postoji kao djelatni mehanizam. Etabliranim je elitama stalo upravo do toga, u zajedničkom im je interesu da se održi sistem na kojem se temelji njihova elitistička pozicija.

Autorica s pravom upozorava da iz ovih analiza ne treba izvlačiti neumjerene zaključke. Relativna autonomija elita nije čudotvorni lijek za sve bolesti nejednakosti i nepravde. Ipak, pokazuje se da ona ide u prilog borbi za očuvanje prava i da je sklona promjenama. Postavlja se pitanje: kako mi znamo da je načelo autonomije elita važno za demokraciju? To je, kaže autorica, moguće znati jedino istraživanjem njihova historijskog međuodnosa. To istraživanje pokazuje da relativna autonomija elita tvori značajan uvjet dosljednog razvoja i stabilnosti demokracije. To, naravno, ne znači da je takva autonomija krajnji ili temeljni uzrok demokratskog oblikovanja društva; znači samo to da je ona važan uvjet uspješnog razvoja i postojanosti demokracije. To potvrđuju neki historijsko-empirijski primjeri, a u tom je pogledu tipično britansko i njemačko iskustvo. U Velikoj Britaniji, primjerice, elite i pod-elite uspješno su se borile za postizanje relativne autonomije i stoga je demokracija imala uspješan put. U Njemačkoj, pak, borba elita za relativnu autonomiju imala je znatno manje uspjeha. Stoga je stabilizacija de-

mokracije u toj zemlji prošla teži i neuspješniji put. Odatle i njezina ranjivost koja je došla do izražaja pri usponu fašizma na vlast. Kad je riječ o istočnoeuropskim zemljama, tu je autonomija elita još slabija, točnije bi bilo reći da nikada nije ni oblikovana. U njima su, poslije kraha komunističkog režima, održani slobodni izbori, ali tu demokracija neće biti stabilizirana sve dok se »spram države i unutar države« ne osigura moć elita i pod-elita. Budući da autonomna moć elita ovisi o kontroli resursa, a u tom se pogledu još ništa bitno nije promijenilo, relativna se autonomija elita još dugo neće oblikovati, bez obzira na provedeno načelo izbornog natjecanja. Tamo gdje su resursi dugo bili koncentrirani u rukama super-elite, obrat je sigurno težak. »Suprotno početnim prividima, instant demokracija nije nužno stabilna demokracija«. Kako stupanj dosegnute autonomije elita igra važnu ulogu u demokratskom preoblikovanju post-komunističkih režima dobro se vidi na razlikama između Poljske i Rusije. U Poljskoj je do dekonstrukcije komunističkog režima bila znatno razvijenija relativna autonomija elita i zato se u toj zemlji, po svemu sudeći, demokracija oblikuje na stabilniji način. Prema tome, »sve tranzicije nisu iste«. I na tom primjeru, iako mu ne pridaje toliku važnost kao primjerima iz zapadnog svijeta, autorica želi potvrditi svoj temeljni stav o **autonomiji elita kao eksplicitnom načelu demokracije**.

Rade Kalanj

Norberto Bobbio

DESTRA E SINISTRA

Ragioni e significati di una distinzione politica

Donzelli Editore, Roma, 1994, 141 str.

Norberta Bobbia poznajemo kao jednu od središnjih figura suvremene političke teorije u Italiji i, osobito, kao autora triju prevedenih knjiga: **Budućnost demokracije**, **Liberalizam i demokracija**, **Eseji iz teorije prava**. Riječ je o teoretičaru koji nikad nije podlijegao intelektualno-političkim euforijama (modama, konjunkturama) i stoga se njegova djela čitaju s velikim uvažavanjem. Ono što piše Bobbio ozbiljno se uzima u obzir. Tako je i s njegovom posljednjom knjigom (**Desnica i lijeva**, **Razlozi i značenja jedne političke razlike**), kojom ćemo se pozabaviti u ovom kratkom prikazu. Čim je objavljena (1994), knjiga je »osvojila« status pravog *bestsellera*, tako da se vrlo brzo (prvom polovicom 1995) pojavljuje njezino drugo, prošireno izdanje, kojemu autor (»zachuđen uspjehom te knjižice«) dodaje svoj odgovor brojnim kritičarima.

Bobbio traži odgovor na jedno jedino pitanje: Ima li još uvijek smisla govoriti o razlici između lijevice i desnice i, ako ima, što to konkretno znači? Tom se pitanju uobičajeno pristupa na tri načina: deskriptivno, aksiološki i historijski. Stoga je razumijevanje te razlike tradicionalo »pretrpano« nizom različitih značenja (od onih emotivnih i zdravorazumskih do onih racionalnodoktrinarnih i posve ideoloških). Svoj pristup Bobbio definira kao **analitički**, što znači da mu je stalo do toga da se uzdrži od bilo kakvih vrijednosnih sudova i pristranosti. Priznaje da mu je to bilo vrlo teško jer je cijelog života gajio lijeva nagnuća, ali istodobno konstatira da ga je intelektualno iskustvo poučilo kako politička (lijeva ili desna) nagnuća mogu biti porazna za znanstveno